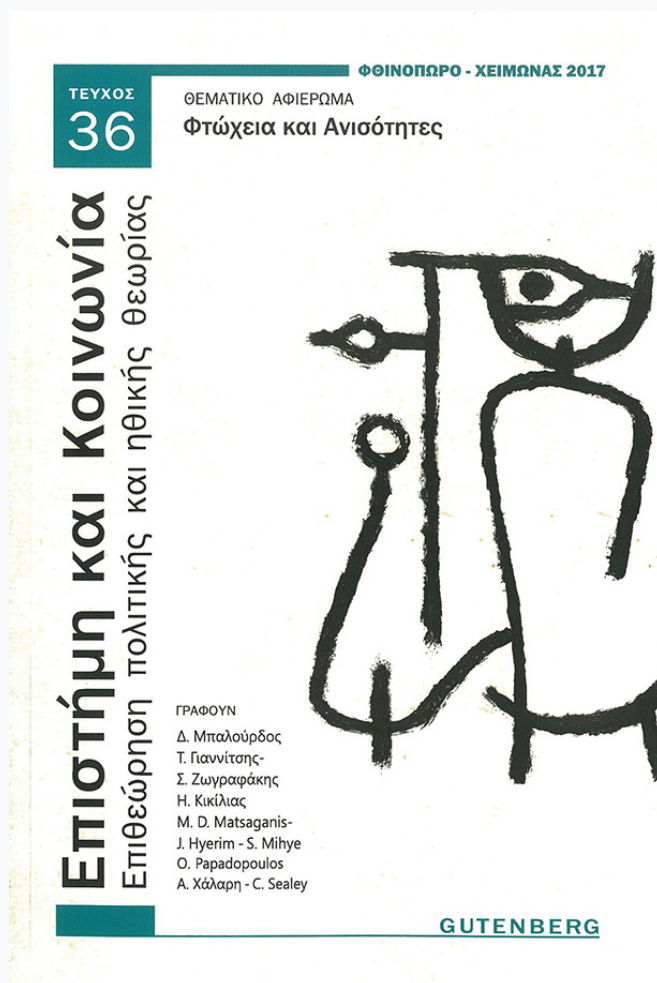

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 36 (2017)

Φτώχεια και Ανισότητες

Συγκριτική μελέτη των εμπειριών της λιτότητας μεταξύ Ελλήνων και Βρετανών νέων

Αθανασία Χάλαρη, Clive Sealey

doi: [10.12681/sas.15760](https://doi.org/10.12681/sas.15760)

Copyright © 2018, Αθανασία Χάλαρη, Clive Sealey

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χάλαρη Α., & Sealey, C. (2018). Συγκριτική μελέτη των εμπειριών της λιτότητας μεταξύ Ελλήνων και Βρετανών νέων. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 36, 173–190. <https://doi.org/10.12681/sas.15760>

Αθανασία Χάλαρη*
Clive Sealey**

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ
ΤΗΣ ΛΙΤΟΤΗΤΑΣ ΜΕΤΑΞΥ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΒΡΕΤΑΝΩΝ ΝΕΩΝ

Το άρθρο μελετά τους τρόπους μέσω των οποίων η νέα γενιά στη Βρετανία και στην Ελλάδα έχει επηρεαστεί από τις πολιτικές λιτότητας. Στις δύο αυτές χώρες έχουν ακολουθηθεί συστηματικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, που έχουν οδηγήσει σε σημαντικές αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο η νέα γενιά ζει την παροντική πραγματικότητα και σχεδιάζει τη μελλοντική της πορεία. Η μελέτη εντοπίζει και συγκρίνει τις ομοιότητες και διαφορές βάσει των οποίων οι νέοι βιώνουν την ύφεση και επισημαίνει πιθανές τάσεις για τις γενικότερες αρνητικές επιπτώσεις των πρακτικών της λιτότητας στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Υποστηρίζεται ότι υπάρχουν κάποιες ομοιότητες σε σχέση με τις εμπειρίες της ηλικιακής ομάδας 18-25 ετών, αλλά την ίδια στιγμή παρατηρούνται έντονες διαφορές. Στο κείμενο αναλύεται το περιεχόμενο αυτών των εμπειριών και η συνακόλουθη αστάθεια που παρατηρείται στην προσωπική και επαγγελματική ζωή των νέων στις δύο χώρες.

---

* Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας, Northampton University <Athanasia.Chalari@northampton.ac.uk>

** Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνικής Πολιτικής, Worcester University.

Εισαγωγή

Από το 2010 πολλές ευρωπαϊκές χώρες αντιμετωπίζουν έντονες οικονομικές αδυναμίες, που καταλήγουν σε διάφορες μορφές ‘λιτότητας’ (Lapavitsas et al. 2010). Η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Γαλλία, η Ιρλανδία, η Ελλάδα και πλέον και η Μεγάλη Βρετανία βιώνουν διάφορες μορφές λιτότητας (Karyotis & Rudig 2013), με την Ελλάδα να συγκεντρώνει τα πλέον δρακόντεια μέτρα οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών προσαρμογών (Kretsos 2014, Papavasileiou & Lyons 2014). Οι Busch et al. (2013) έχουν επισημάνει ότι αυτές οι πολιτικές λιτότητας σχετίζονται με αρνητικές επιπτώσεις στο ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο, καθώς η ανεργία αυξάνει και ο βασικός μισθός μειώνεται όπως εξάλλου και οι παροχές στο σύστημα κοινωνικής ασφάλειας. Οι ιδιωτικοποιήσεις της δημόσιας περιουσίας διογκώνονται σε όλον τον ευρωπαϊκό χώρο. Αν και οφείλουμε να διευκρινίσουμε ότι αυτές οι πολιτικές επηρεάζουν διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες με διαφορετικούς τρόπους, η νεότερη γενιά έχει πληγεί στον μέγιστο βαθμό. Για παράδειγμα οι Antonucci et al. (2014: 14) υποστηρίζουν ότι σε αντίθεση με τις προηγούμενες γενιές οι νέοι άνθρωποι στη σύγχρονη Ευρώπη βιώνουν μια ρευστή και ασταθή πραγματικότητα, που τους τοποθετεί στη θέση της πρώτης γενιάς που θα βρεθεί σε δυσμενέστερη κατάσταση από εκείνη των γονιών τους (Hamilton, Antonoucci & Roberts 2014).

Σχετικές έρευνες στην Ελλάδα υποστηρίζουν ότι οι επιπτώσεις των μέτρων λιτότητας είναι εντονότερες στη νεότερη γενιά (Kretsos 2014). Ενδεικτικά η ανεργία στην ελληνική νεολαία (κάτω των 25 ετών) παραμένει η μεγαλύτερη στην Ε.Ε. —μαζί με την Ισπανία— και υπολογίζεται σε 49% (Eurostat 2015). Οι Papavasileiou & Lyons (2014: 4) υπογραμμίζουν ότι ένα επίσης μεγάλο τμήμα των ελλήνων ‘Millennials’ (ηλικίες 18-25) αναγκάζονται πλέον να εργάζονται όσο σπουδάζουν, καθώς έχει μειωθεί η γονική υποστήριξη λόγω της μείωσης του οικογενειακού εισοδήματος (μείωση μισθών και αύξηση της ανεργίας). Πρόσφατη έρευνα (Chalari 2014) καταδεικνύει ότι οι αφηγήσεις νέων Ελλήνων εστιάζουν σε εμπειρίες απογοήτευσης, απαισιο-

δοξίας, φόβου, ανασφάλειας, θυμού, αρνητισμού, πίεσης, άγχους και στεναχώριας. Ο κύριος προβληματισμός αυτών των νέων (20-30 ετών) εστιάζει στην ανεργία της νεότερης γενιάς.

Όπως εξηγούν οι Karyotis & Gerodimos (2015), η μεγαλύτερη αποτυχία των ελληνικών πολιτικών επιλογών έχει να κάνει με την ανεπαρκή αξιολόγηση της μεγέθυνσης των ανισοτήτων τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό, αλλά και ηλικιακό επίπεδο, καθώς συγκεκριμένες ηλικιακές ομάδες που ανήκουν σε χαμηλότερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα σαφώς επλήγησαν περισσότερο. Η όξυνση των ανισοτήτων λόγω των μέτρων λιτότητας και η υποτίμηση —αν όχι παραμέληση— των σχετικών επιπτώσεων έχουν καταγραφεί και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Ιρλανδία, οι κυβερνήσεις των οποίων έχουν υποστεί μεγάλο ‘εκλογικό κόστος’ για αυτόν τον λόγο. Άμεση επίπτωση αυτής της μονόπλευρης αντιμετώπισης των πολιτικών λιτότητας αποτελεί η αύξηση και η επιτυχία αντι-ευρωπαϊκών, ακροδεξιών και λαϊκιστικών κομμάτων σε όλη την Ευρώπη όπως και στη Βρετανία (με το UKIP) (Kellner 2014). Η αδυναμία της ελληνικής πολιτικής να αναγνωρίσει τις τραγικές συνέπειες των μέτρων λιτότητας στην καθημερινότητα των Ελλήνων αποτελεί μία σαφώς επιβλαβή δυσλειτουργία, την οποία «ακολούθησαν» αλόγιστα πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Karyotis & Gerodimos 2015).

Αντίστοιχη αδυναμία φέρεται να επιδεικνύει και η βρετανική πολιτική τακτική ιδίως σε σχέση με τη δυσμενή θέση της νεότερης γενιάς. Στη Βρετανία η νεότερη γενιά έχει επίσης υποφέρει από συνεχόμενες μειώσεις κοινωνικών παροχών (Unison 2015). Αυτό έχει επιφέρει εξασθένηση της κοινωνικής υποστήριξης, μεγαλύτερη εξάρτηση των νέων από τη στήριξη της οικογένειας και μεγαλύτερο βαθμό ατομικισμού, που με τη σειρά του μπορεί να οδηγήσει σε εντονότερες μορφές κοινωνικού αποκλεισμού (Sealey 2014). Παρ’ όλα αυτά τα μέτρα λιτότητας στη Βρετανία δεν έχουν αποδειχθεί τόσο βλαβερά όσο στην Ελλάδα, αν και ενδεχομένως να έχουν επηρεάσει την επιλογή των Βρετανών να εγκαταλείψουν την Ευρωπαϊκή Ένωση [Brexit] τον Ιούλιο του 2016.

Ακολουθώντας τις πολιτικές λιτότητας σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες η Βρετανία ξεκίνησε από το 2010 μαζικές περικοπές κοινωνικών παροχών. Μέχρι το 2014 οι περικοπές έφτασαν τα 36 δις λιρών, ενώ μέχρι το 2019 υπολογίζεται να έχουν περικοπεί άλλα 55 δις (Office for Budget Responsibility 2014). Το έτος 2018-2019 το συνολικό ποσό δαπανών σε κοινωνικές παροχές υπολογίζεται να έχει φτάσει στο χαμηλότερο σημείο των τελευταίων 80 ετών (Crawford & Jin 2014). Συγκεκριμένα αρκετές από αυτές τις περικοπές στόχευσαν τις νεότερες ηλικίες και ιδιαίτερος τον φοιτητικό πληθυσμό, καθώς τα δίδακτρα των πανεπιστημίων τριπλασιάστηκαν (από 3.000 σε 9.000 λίρες ετησίως), με αναπόφευκτη εξέλιξη το χρέος ενός νέου, που αναγκάστηκε να πάρει δάνειο για πληρώσει τα δίδακτρα των σπουδών του, να φτάνει πλέον έως και τις 44.000 λίρες. Αυτά τα μέτρα (εντός του γενικότερου πλαισίου περικοπών) έχουν ενισχύσει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Sealey 2014).

Αν και η λιτότητα δεν αντιμετωπίζεται με κοινό τρόπο στη Βρετανία και στην Ελλάδα, έχει σημασία να αντιληφθούμε ότι και στις δύο περιπτώσεις (και ίσως σε όλη την ευρωζώνη) η νέα γενιά υφίσταται τις επιπτώσεις της λιτότητας σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Σημαντικό είναι ίσως να προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τον λόγο για τον οποίο τα επιβλαβή και επώδυνα αυτά μέτρα λιτότητας έγιναν —αν όχι απαραίτητως δεκτά— τουλάχιστον ανεκτά από τον ευρύτερο πληθυσμό. Κατά τους Karyotis & Rudig (2015) τα μέτρα λιτότητας στην Ελλάδα, αλλά και οπουδήποτε αλλού (π.χ. στη Βρετανία) παρουσιάζονται ως η μόνη λύση στην τρέχουσα κατάσταση, δηλαδή ως πορεία που δεν έχει εναλλακτική προοπτική. Έτσι η πλειοψηφία του πληθυσμού δέχεται ότι αυτή η περίοδος στέρησης πρέπει να ολοκληρωθεί, με την ελπίδα ότι θα οδηγήσει σε κάποια ανάκαμψη. Πολλοί Έλληνες είδαν την κρίση ως ευκαιρία αναπροσδιορισμού και αυτοκριτικής (Chalari 2015, Karyotis & Gerodimos 2015).

Εντούτοις οι υποκειμενικές εμπειρίες που προέρχονται από τη νεότερη γενιά περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα αρνητικών

συναισθημάτων αστάθειας ιδίως αναφορικά με την αδυναμία σχεδιασμού της μελλοντικής ζωής τους τόσο σε προσωπικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο (Chalari 2015). Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στο να ανιχνεύσει αν κάτι αντίστοιχο εντοπίζεται και στη βρετανική νεότερη γενιά εστιάζοντας και πάλι στις υποκειμενικές εμπειρίες. Και σε επέκταση αυτού επιδιώκει να εξετάσει κατά πόσο οι μακροχρόνιες αρνητικές επιπτώσεις της λιτότητας σε σχέση με τη νεότερη γενιά εγκυμονούν τον κίνδυνο περαιτέρω αποσταθεροποίησης της προσωπικής και επαγγελματικής ζωής των νέων τώρα και στο μέλλον.

Σύγκριση των επιπτώσεων της βρετανικής ‘λιτότητας’ και της ελληνικής ‘κρίσης’ στη νεότερη γενιά

Στην Ελλάδα η λέξη ‘λιτότητα’ δεν έχει χρησιμοποιηθεί συστηματικά όπως η λέξη ‘κρίση’ τόσο από τα ελληνικά ΜΜΕ όσο και στις καθημερινές συζητήσεις. Ο λόγος ίσως σχετίζεται με την άμεση, έντονη και συνεχή επιβολή σειράς πρωτοφανών μέτρων λιτότητας καθώς και με την επιλεκτική ρητορεία των ΜΜΕ, που επικεντρώνει στην έννοια της κρίσης παρά στην πρακτική της λιτότητας (Vasilopoulou et al. 2014, Capelos & Exadaktylos 2015). Στο πλαίσιο αυτής της κρίσης τα μέτρα που επιβλήθηκαν δεν έχουν δοκιμαστεί προηγουμένως σε καμία άλλη ευρωπαϊκή χώρα (Lapavitsas et al. 2010) και οι πιθανές πολιτικές και κοινωνικές συνέπειές τους δεν έχουν υπολογιστεί με τρόπο συστηματικό· σε πολλές περιπτώσεις δε δεν έχουν γίνει ούτε καν εικασίες για τις επιπτώσεις τους.

Η κρίση έχει επηρεάσει τη ζωή των νεότερων Ελλήνων σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό (Kretsis 2014) ιδίως σε σχέση με τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και το μαζικό κύμα μετανάστευσης εκπαιδευμένων και εξειδικευμένων νέων (Λαμπριανίδης 2011). Μια μεγάλη (αλλά όχι καταγεγραμμένη) μερίδα ελλήνων πτυχιούχων (ίσως περί τις 120.000), οι περισσότεροι εκ των οποίων έχουν υπερεπάρκεια προσόντων [overqualified] (Κονιόρδος 2016), και γενικότερα

μεγάλο μέρος της ελληνικής 'νέας γενιάς' (ακολουθώντας την ορολογία των Manheim 1997 και Joshi et al 2011) έχει δημιουργήσει ένα κύμα μετανάστευσης εξειδικευμένων επιστημόνων (ίσως το μεγαλύτερο στην ελληνική ιστορία) προς την Ε.Ε., τις ΗΠΑ, τον Καναδά και αλλού, καθώς στην Ελλάδα υπάρχουν περιορισμένες ευκαιρίες για σταδιοδρομία ή προοπτικές επαγγελματικής βελτίωσης.

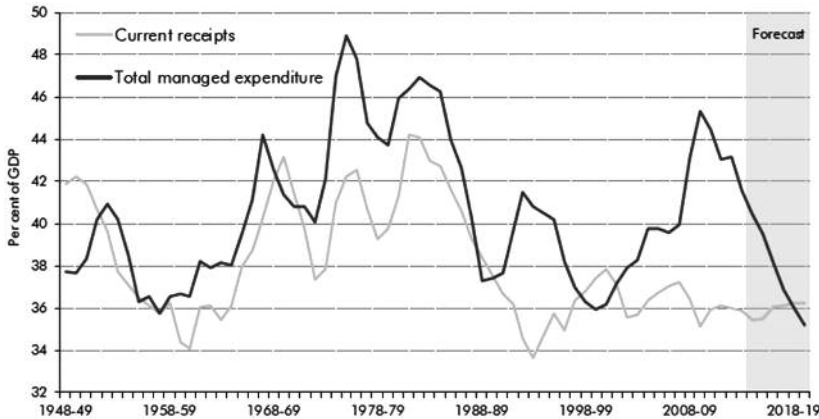
Το 2014 είχαμε υποστηρίξει πως, παρότι η νεότερη γενιά υφίσταται τις εντονότερες συνέπειες των μέτρων λιτότητας, δεν υπάρχει επιβεβαιωμένη ένδειξη συστηματικής και μαζικής αντίστασης. Αν και από το 2010 οι αντι-μνημονιακές συγκεντρώσεις τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Νότια Ευρώπη γενικότερα ήταν πολλές, οι Karyotis & Rudig (2013) εξηγούν ότι μόνο το 29% των μετεχόντων σε σχετική τους έρευνα δήλωσε ότι είχε λάβει μέρος σε κάποια μορφή αντι-μνημονιακής συγκεντρώσεως. Αυτές οι παρατηρήσεις καταδεικνύουν μια χαμηλή τάση συλλογικής αντίδρασης (ιδίως σε ό,τι αφορά τους νεότερους Έλληνες). Οι Karyotis & Rudig (2015) γίνονται πιο συγκεκριμένοι λέγοντας ότι, αν και το 66% του πληθυσμού στην Ελλάδα ήταν υπέρ των αντι-μνημονιακών κινητοποιήσεων το 2010, μόνο ένας στους τέσσερις έλαβε μέρος σε κάποια κινητοποίηση. Και μάλιστα οι πιο ενεργοί συμμετέχοντες ήταν άτομα μέσης ηλικίας παρά μέλη της νεότερης γενιάς.

Οι Edmunds & Turner (2005: 562) εξηγούν ότι μία γενιά μπορεί να μετατραπεί από παθητική σε πολιτικά ενεργή και ενσυνείδητη, όταν τα μέλη της είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν πηγές και μέσα (πολιτικά, εκπαιδευτικά και οικονομικά), ώστε να εξελιχθούν σε πνευματικά, πολιτισμικά και πολιτικά πεδία. Όπως φαίνεται λοιπόν η ελληνική νεότερη γενιά παραμένει παθητική, καθώς δεν έχει ακόμη καταφέρει να αξιοποιήσει αποτελεσματικά τις (όποιες) διαθέσιμες πηγές και μέσα. Βεβαίως οι Karyotis & Rudig (2015) εξηγούν επίσης ότι η μεγαλύτερη μορφή αντίστασης/κινητοποίησης εκδηλώθηκε ίσως στις (πολλαπλές) εκλογές, καθώς τα δύο μεγάλα κόμματα εξουσίας τιμωρήθηκαν με συνέπεια να ενισχύεται η Χρυσή Αυγή και να εκλεγεί η σημερινή αριστερο-δεξιά συγκυβέρνηση.

Στη Βρετανία μετά την εκλογή της κυβέρνησης (συνασπισμού) του 2010 επικράτησε μια λογική μείωσης του χρέους, στο πλαίσιο της οποίας εισήχθησαν μέτρα λιτότητας και μειώθηκαν οι δαπάνες κυρίως σε σχέση με το κράτος πρόνοιας. Όπως εξηγεί ο Johnson (αναφέρεται στο Erlanger 2015), ‘βάσει ιστορικών δεδομένων η λιτότητα στη Βρετανία είναι σημαντική’, καθώς μειώθηκαν οι κοινωνικές δαπάνες κατά 36 δις βρετανικές λίρες μέχρι το τέλος του 2014 και σχεδιάζονται πρόσθετες μειώσεις ύψους 55 δις λιρών την περίοδο 2015-2019 (Office of Budget Responsibility 2014).

Διάγραμμα 1.

Συνολικές δημόσιες δαπάνες και έσοδα, ΗΒ, 1948-2019

Πηγή: OBR 2014.

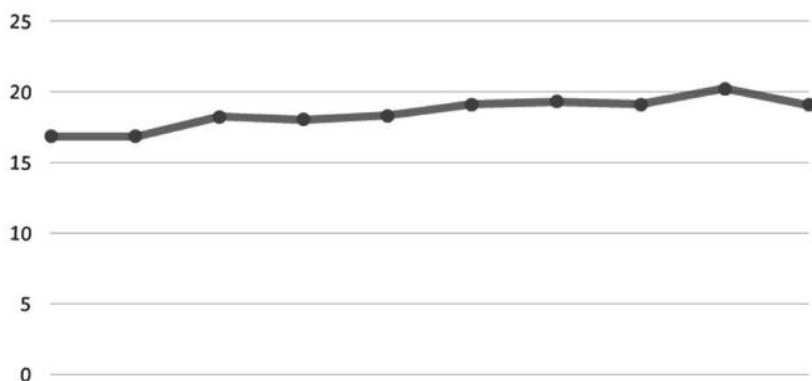
Κατ’ αναλογία με την περιβόητη διαπίστωση περί διαφθοράς του Θεόδωρου Πάγκαλου ‘όλοι μαζί τα φάγαμε’ (Ε-Καθημερινή 2012) η βρετανική κυβέρνηση υιοθέτησε το εμβληματικό σλόγκαν: ‘είμαστε όλοι μαζί αναμειγμένοι σε αυτό’, εννοώντας ότι οι επιπτώσεις της λιτότητας αφορούν όλους. Εντούτοις αυτή η τοποθέτηση έχει αμφισβητηθεί από πολλούς (για παράδειγμα Steans & Jenkins 2012, O’Hara 2014, Bradshaw &

Main 2014), καθώς οι επιπτώσεις της λιτότητας έχουν κατανεμηθεί άνισα, με τις μειώσεις να επηρεάζουν κυρίως τη νεότερη γενιά. Για παράδειγμα από το 2010 και μετά οι νέοι Βρετανοί έχουν δει πολλές διαφοροποιήσεις στην πρόσβαση που έχουν σε διάφορες κοινωνικές παροχές – σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα οι παροχές καταργήθηκαν (όπως η βοήθεια στα εκπαιδευτικά έξοδα για την ανώτατη εκπαίδευση). Οι παροχές στους νέους διανέμονται πιο επιλεκτικά, καθώς μειώθηκαν οι θέσεις εργασίας σε κέντρα ανεύρεσης εργασίας και στις υπηρεσίες νεότητας κατά 2.000, ενώ περίπου 350 κέντρα νεότητας έκλεισαν (Unison 2015). Ίσως όμως η πλέον προφανής αλλαγή σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής σχετίζεται με την αύξηση των διδάκτρων στα βρετανικά πανεπιστήμια από 3.000 σε 9.000 λίρες τον χρόνο. Αν και οι φοιτητές αντιστάθηκαν μαζικά σε αυτή την απόφαση, το αποτέλεσμα δεν άλλαξε. Όπως αναφέρει ο Sealey (2014: 89) ‘αυτή και άλλες αλλαγές έχουν συρρικνώσει τα δικαιώματα της νέας γενιάς σε σχέση με σημαντικές κοινωνικές παροχές που σχετίζονται ιδίως με εργασία και στέγαση. Αυτό έχει ως συνέπεια τη μετατόπιση της εξάρτησης των νέων από το κράτος στην εξάρτησή τους από την οικογένεια και τις προσωπικές τους δυνάμεις’. Η εξάρτηση όμως των νέων από τις προσωπικές τους δυνάμεις αποθαρρύνεται από τις αλλαγές στην αγορά εργασίας. Η ανεργία στις νεότερες ηλικίες είναι αυξημένη – βρίσκεται σε ιστορικά υψηλό σημείο και είναι τρεις φορές μεγαλύτερη από την ανεργία ομάδων μεγαλύτερης ηλικίας (Hills 2015) και σε περίπτωση εύρεσης απασχόλησης αυτή είναι συχνά παροδική υπο-απασχόληση με χαμηλές απολαβές (Mirza-Davies 2015). Τα στοιχεία αυτά παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 2.

Είναι εμφανής η μειονεκτική θέση της νεότερης γενιάς αναφορικά με κάθε προσπάθεια εύρεσης εργασίας και απόκτησης εισοδήματος. Για παράδειγμα οι Emmerson et al. (2015) παρατηρούν ότι το ύψος του πραγματικού εισοδήματος έχει μειωθεί για όλους από το 2008 και ότι οι μεγαλύτερες μειώσεις παρατηρούνται στη νεότερη γενιά. Ένας από τους λόγους αυτής της διαπίστωσης είναι η μείωση του πραγματικού ωρομίσθιου

Διάγραμμα 2.
Ποσοστό των 'NEET' 20-24 ετών, ΗΒ, 2005-2013

Πηγή: OECD 2015.

από το 2009, που επηρέασε κυρίως τους εργαζόμενους μεταξύ 25 και 35 ετών (Lupton 2015). Επιπροσθέτως η 'υπο-απασχόληση' (δηλαδή οι εργαζόμενοι που απασχολούνται λιγότερες ώρες από εκείνες που θα ήθελαν) έχει σαφώς επηρεάσει σε μεγαλύτερο βαθμό τους νεότερους. Αυτό έχει ενισχύσει από το 2010 και μετά τη διεύρυνση του χάσματος μεταξύ των διαφορετικών γενεών σε σχέση με το ύψος απολαβών και πλούτου ανά ηλικιακή ομάδα, ενώ αυτοί που ανήκουν σε ομάδες νεότερων ηλικιών με χαμηλότερες αμοιβές βρίσκονται σε θέση περιορισμένης οικονομικής σταθερότητας (Broughton et al. 2015: 4). Το χάσμα αυτό των γενεών γίνεται όλο και περισσότερο εμφανές σε τομείς όπως η περιορισμένη ατομική ιδιοκτησία για τη νεότερη γενιά, τα αυξημένα χρέη και η εντυπωσιακή αύξηση στα δίδακτρα των πανεπιστημίων. Εξάλλου συγκεκριμένες κοινωνικού περιεχομένου πολιτικές έχουν διευρύνει αυτό το χάσμα των γενεών, καθώς η πτώση στο επίπεδο διαβίωσης των μεγαλύτερων ηλικιών είναι σαφώς χαμηλότερη από τη αντίστοιχη της νεότερης γενιάς. Ακόμη πιο πρόσφατα η πρόθεση περιθωριοποίησης της νέας γενιάς συμπεριλαμβάνεται και στα

πολιτικά προγράμματα των βρετανικών κομμάτων, τα οποία προτείνουν να καταργηθούν τελείως οι κοινωνικές παροχές προς τους νέους (18-21) σε σχέση με τη στέγαση και γίνει ακόμη πιο δύσκολη η πρόσβασή τους στο επίδομα ανεργίας (YMCA 2014). Η νέα γενιά συνεπώς θεωρεί πλέον ότι οι κοινωνικές παροχές δεν την αφορούν και ότι ο σχεδιασμός οιασδήποτε κοινωνικής πολιτικής δεν την περιλαμβάνει (YMCA 2014).

Μέχρι στιγμής έχουν σημειωθεί δύο εμφανείς προσπάθειες συλλογικής αντίστασης σε αυτές τις εξελίξεις. Η πρώτη ξεκίνησε το 2010, όταν οργανώθηκε σε όλη τη χώρα μεγάλος αριθμός διαδηλώσεων ενάντια στον πολλαπλασιασμό των διδάκτρων στα πανεπιστήμια. Η μεγαλύτερη διαδήλωση οργανώθηκε στο Λονδίνο με πάνω από 50.000 συμμετέχοντες. Το 2011 σημειώθηκαν ταραχές σε πολλές βρετανικές πόλεις που διήρκεσαν ολόκληρα Σαββατοκύριακα. Αυτές οι ταραχές προκλήθηκαν κυρίως ως αντίδραση στην αύξηση των διδάκτρων, στον περιορισμό των κέντρων νεότητας και στην κατάργηση βοηθητικών επιδομάτων για την ολοκλήρωση των σπουδών (Lewis et al. 2011). Εντυπωσιακή είναι η διαπίστωση ότι δεν υπήρξε ανταπόκριση σε αυτά τα αιτήματα από την πλευρά της κυβέρνησης. Αξιοσημείωτη δε είναι η χρήση συγκεκριμένης ρητορείας σε σχέση με αυτές τις εξεγέρσεις, με αναφορές στην επιβολή αυστηρών ποινικών κυρώσεων στους ‘ταραξίες’ που τις είχαν προκαλέσει (Cooper 2012). Ο τότε πρωθυπουργός David Cameron αναφέρθηκε σε αυτό το θέμα σε ομιλία του στη Βουλή (λίγες ημέρες μετά τα γεγονότα) λέγοντας: ‘Οι νεαροί που έκλεβαν τηλεοράσεις και έκαιγαν καταστήματα δεν σχετίζονταν με πολιτικές πράξεις ή διαδηλώσεις, αλλά με πρακτικές κλοπής. Στον πυρήνα αυτών των βίαιων γεγονότων βρίσκονται συμμορίες, που απαρτίζονται κυρίως από νεαρούς άνδρες που προέρχονται από δυσλειτουργικές οικογένειες’ (Hansard, 2011) – και αυτό παρότι η πλειονότητα όσων καταδικάστηκαν ήταν ενήλικες και όχι ‘νεαροί’ (Ministry of Justice 2012). Αυτή η διπλή αντίδραση που αγνόησε και ακολούθως στιγματίσε και ποινικοποίησε την αντίσταση της νεότερης γενιάς σε μια σειρά μέτρων λιτότητας ερμηνεύει ενδεχομένως τη συρρίκνωση περαιτέρω κινη-

τοποιήσεων αντίστασης. Επιπρόσθετα η ανάλυση των αποτελεσμάτων του δημοψηφίσματος της 23ης Ιουλίου 2016 έδειξε ότι οι νεότεροι Βρετανοί ήταν πιθανότερο να ψηφίσουν υπέρ της παραμονής της Βρετανίας στην Ε.Ε. (BBC 2016). Πρόκειται για μία ακόμη ένδειξη ότι η νεότερη γενιά παραμένει ανήμπορη να ελέγξει το δικό της μέλλον: ότι οι γηραιότερες κυρίως γενεές αποφάσισαν ότι το μέλλον της Βρετανίας είναι εκτός της Ε.Ε., οι νεότερες γενεές όμως γενιές θα είναι εκείνες που θα υποστούν τις συνέπειες αυτής της απόφασης.

Συγκριτική ποιοτική μελέτη

Το 2016 οι Chalari, Sealey & Webb δημοσίευσαν μια ποιοτική συγκριτική μελέτη για τη βρετανική λιτότητα και την ελληνική κρίση, στην οποία 20 Βρετανοί και 35 Έλληνες (ηλικίας 18-25 ετών) κλήθηκαν να απαντήσουν σε κοινά ερωτήματα σε σχέση με τις εμπειρίες τους. Σκοπός της μελέτης ήταν η συγκριτική κατανόηση των ομοιοτήτων και διαφορών αναφορικά με τον τρόπο που οι ερωτώμενοι βιώνουν τη λεγόμενη ελληνική κρίση και την αποκαλούμενη βρετανική λιτότητα. Η σύγκριση των απαντήσεων που έδωσαν οι συμμετέχοντες σε διαφορετικές χρονικές περιόδους αποκρυσταλλώνεται στα ακόλουθα συμπεράσματα:

1. Αν και οι δύο κοινωνίες βρίσκονται σε διαδικασία 'κοινωνικής αλλαγής', οι Έλληνες μετέχοντες περιέγραψαν μια δραματική, έντονη, παρατεταμένη και βίαιη ανατροπή της καθημερινής τους ζωής, ενώ οι Βρετανοί βιώνουν μια δύσκολη, αλλά σταδιακή και αργή μεταβολή, η οποία από κάποιους έγινε αντιληπτή ως επώδυνη προσαρμογή, όχι όμως ως απειλητικός και ξαφνικός κοινωνικός, πολιτικός και οικονομικός επαναπροσδιορισμός (όπως στην περίπτωση της Ελλάδας).
2. Οι Έλληνες μετέχοντες περιέγραψαν εμπειρίες άγχους, πίεσης, κατάθλιψης, απογοήτευσης και απαισιοδοξίας. Αν και κάποιοι Βρετανοί έκαναν συναφείς περιγραφές, μεγάλο κομμάτι των βιωμάτων τους εστίαζε σε αισιόδοξη προσδοκία

για το μέλλον, καθώς θεωρούν πως αυτή η δύσκολη περίοδος θα ολοκληρωθεί σύντομα.

3. Σε αντίθεση με τα αντίστοιχα βιώματα των ελλήνων μετεχόντων αρκετοί Βρετανοί αντλούσαν την αισιοδοξία τους από την προσδοκία ότι η επικείμενη απόκτηση κάποιου πτυχίου θα αναβάθμιζε τις πιθανότητες εύρεσης εργασίας. Οι έλληνες μετέχοντες ωστόσο ήταν πεπεισμένοι ότι θα αντιμετώπιζαν ανεργία ανεξαρτήτως του επιπέδου των σπουδών τους.
4. Αν και οι περισσότεροι βρετανοί μετέχοντες είχαν λάβει κρατικό δάνειο, για να καλύψουν τα έξοδα/δίδακτρα των σπουδών τους (εν αντιθέσει με τους Έλληνες που δεν καλούνται να πληρώσουν δίδακτρα), δεν αναφέρθηκαν πολλοί σε αυτό το δάνειο με όρους εγκλωβισμού, αλλά ως μια ευκαιρία που τους δόθηκε για να καταφέρουν να σπουδάσουν, την οποία κάτω από διαφορετικές συνθήκες δεν θα είχαν (το ολικό ποσό του δανείου μπορεί να ξεκινήσει από τις 27.000 και να φτάσει τις 44.000 λίρες και αποπληρώνεται σταδιακά, όταν ο οφειλέτης ξεκινήσει να εργάζεται).
5. Η ελληνική νέα γενιά θεωρεί ότι καλείται να ξεπληρώσει τα υπέρογκα δάνεια των προηγούμενων γενεών, γεγονός το οποίο κατέληξε να υποθηκεύσει το μέλλον της. Οι Βρετανοί όμως αντιλαμβάνονται το χρέος με όρους ατομικής ευθύνης και όχι συλλογικής υποχρέωσης.

Συμπεράσματα

Συνεπάγεται επομένως ότι, αν και οι οικονομίες και οι κοινωνίες της Ελλάδας και της Βρετανίας δεν έχουν κλονιστεί ισοβαρώς και τα μέτρα λιτότητας δεν είναι ανάλογα, ίσως δε δεν έχουν επιβληθεί με τρόπο αντίστοιχο, η νεότερη γενιά (ως συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα) έχει επηρεαστεί και στις δύο χώρες με αντιστοίχως έντονο, επιβλαβή και διακριτά άνισο τρόπο. Ενδεχομένως η νεότερη γενιά (σε σχέση με τις γηραιότερες) δεν έχει προφτάσει να διασφαλίσει οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά προνόμια ανάλογα με εκείνα που απολαμβάνουν οι

μεγαλύτεροι σε ηλικία πολίτες. Ακολουθώντας κάθε μορφή μέτρων λιτότητας αφήνει τη νεότερη γενιά περισσότερο εκτεθειμένη σε μελλοντικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές μεταβολές, καθώς οι μεγαλύτεροι έχουν (μέχρι ενός βαθμού) διασφαλίσει κάποιο δίκτυ ασφαλείας (μέσω μόρφωσης, εργασίας, συνταξιοδότησης, ιδιοκτησίας).

Συνοπτικά η ελληνική περίπτωση υποδεικνύει ότι, άπαξ και η έννοια του χρέους αποκτήσει διαστάσεις τόσο οικονομικής-συναισθηματικής όσο και κοινωνικής επιβάρυνσης, ανοίγει μια εξαιρετικά επιβλαβής προοπτική παρατεταμένης βιωματικής απογοήτευσης, ανασφάλειας, φόβου, αστάθειας, άγχους και κατάρτισης. Σε ακόλουθο χρόνο μια τέτοια κατάσταση δεν έχει επιπτώσεις μόνο σε μεμονωμένες χώρες, αλλά και στη γενικότερη προοπτική της ποθούμενης ευρωπαϊκής προόδου. Αν και αυτά τα ευρήματα περιορίζονται στους σκοπούς της παρούσας μελέτης, ευρύτερη έρευνα θα μπορούσε να επιβεβαιώσει ή να αποκλείσει το ενδεχόμενο η νεότερη γενιά να βιώνει αντίστοιχες δυσκολίες σε ψυχοκοινωνικό επίπεδο, όπως στην ελληνική περίπτωση. Παρ' όλα αυτά είναι εμφανές (ιδίως μετά το Brexit) ότι είναι πλέον επιτακτική η ανάγκη να κατανοήσουμε και να εξηγήσουμε σε όλους τους τόνους ότι η περιορισμένη δυνατότητα της νεότερης γενιάς να συμβάλει στη διαμόρφωση του δικού της μέλλοντος, έχει αναπόφευκτα επιβλαβείς συνέπειες για την εξέλιξη της εκάστοτε κοινωνίας. Και αυτή η συνειδητοποίηση πρέπει ίσως να επεκταθεί πέρα από τα ελληνικά ή τα βρετανικά οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά δεδομένα, καθώς η νέα γενιά έχει παραδοσιακά περιορισμένη και σαφώς επιλεκτική προοπτική συμμετοχής στον σχεδιασμό των μελλοντικών πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών επιλογών και πρακτικών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Antonucci, L., M. Hamilton & S. Roberts (eds) (2014). *Young People and Social Policy in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan

- BBC (2016). 'EU referendum: The result in maps and charts', <http://www.bbc.com/news/uk-politics-36616028> [accessed 16 July 2016].
- Blanchflower, D. (2015), 'Young people are suffering from austerity in the UK as well as in Greece', *The Independent*, 1 February.
- Bradshaw, J. & G. Main (2014). 'Austerity: children are the victims in the UK', Paper presented at the Social Policy Association Annual Conference: University of Sheffield.
- Broughton, N., R. Kanabar & N. Martin (2015). *Wealth in the Downturn: Winners and losers*, London: Social Market Foundation.
- Busch, K., C. Herman, K. Hinrichs & T. Schulten (2013). *Euro Crisis, Austerity Policy and the European Social Model*, Berlin: Friedrich Ebert Foundation.
- Cannadine, D. (1998). *Class in Britain*. Yale: Yale University Press
- Capelos, T. & T. Exadaktylos (2015). 'The Good the Bad and the Ugly: Stereotypes, Prejudices and Emotions on Greek Media Representation of EU Financial Crisis' in G. Karyotis & R. Gerodimos (eds), *The Politics of Extreme Austerity: Greece in the Eurozone Crisis*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chalari, A. (2014). 'Transformations in Modern Greek Society: Subjective Experiences of the Greek Crisis', in A. Chalari, E. Fokas, D. Bozhilova, E. Vraniali & E. Prasopoulou (eds), *Social Issues in Focus: New Generation Research on a Changing Greece*. Athens: Economika Publishing.
- Chalari, A. (2015). 'Re-organising Everyday Greek Social Reality: Subjective Experiences of the Greek Crisis', in G. Karyotis & R. Gerodimos (eds), *The Politics of Extreme Austerity: Greece in the Eurozone Crisis*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Chalari, A., C. Sealey & M. Webb (2016). 'A Comparison of Subjective Experiences and Responses to Austerity of UK and Greek Youth' *GreeSE Paper Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe*, *London School of Economics*, 102:1-33.
- Clarke, V. & V. Braun (2013). 'Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning', *The Psychologist*, 26 (2): 120-123.
- Cooper, C. (2012). 'Understanding the English "Riots" of 2011: "Mindless Criminality" or Youth "Mekin Histri" in Austerity Britain?', *Youth and Policy*, 109: 6-26.

- Crawford, C. & W. Jin (2014). 'Payback Time? Student Debt and Loan Repayments: What Will the 2012 Reforms Mean for Graduates?', *IFS Report R93*, London: Institute for Fiscal Studies.
- Edmunds, J. & B.S. Turner (2005). 'Global generations: social change in the twentieth century', *The British Journal of Sociology*, 56 (4): 559-577.
- Silbereisen, R.K., H. Best & C. Haase (2007) 'Editorial: Agency and human development in times of social change', *International Journal of Psychology*, 42 (2): 73-76.
- E-Kathimerini.com (2012). <http://www.ekathimerini.com/140898/article/ekathimerini/news/pangalos-stands-by-we-all-ate-together-statement> [πρόσβαση: 16/07/2016].
- Elder, G.H. (1974). *Children of the Great Depression*. Chicago: University of Chicago Press.
- Emmerson, C., P. Johnson & R. Joyce (2015). *The IFS Green Budget*, London: Institute for Fiscal Studies.
- Erlanger, S. (2015). 'As British Election Nears, Cameron Promises Another Dose of Austerity', *New York Times*, 16 March. <http://www.nytimes.com/2015/03/17/world/europe/britain-elections-cameron-austerity.html?partner=rss&emc=rss>, [πρόσβαση 17/11/2015].
- European Commission. (2015). http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/index_en.htm [πρόσβαση: 08/02/2016].
- European Commission. (2016). http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/countries/greece_en.htm [πρόσβαση: 08/02/2016].
- Eurostat (2015). <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7012746/3-30092015-AP-EN.pdf/9adc381a-dbab-4e56-acde-eeeab6420971> [πρόσβαση: 08/02/2016].
- Hamilton, M., L. Antonucci & S. Roberts (2014). 'Constructing a Theory of Youth and Social Policy', in L. Antonucci, M. Hamilton & S. Roberts (eds.), *Young People and Social Policy in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hansard (2011). *House of Commons Debates*. 531, col. 1051, 11 August.
- Hills, J. (2015). 'The Coalition's Record on Cash Transfers, Poverty and Inequality 2010-2015', *Social Policy in a Cold Climate Working Paper 11*, London: Centre for Analysis of Social Exclusion.
- Joshi, A., J.C. Denker & G. Franz (2011). 'Generations in Organizations', *Research in Organizational Behaviour*, 21: 177-205.

- Independent (1998). <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/leading-article-were-still-too-class-conscious-for-a-classless-society-1200515.html> [πρόσβαση: 16/07/2016].
- Karyotis, G. & R. Gerodimos (eds) (2015). *The Politics of Extreme Austerity: Greece in the Eurozone Crisis*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Karyotis, G. & W. Rudig (2013). 'Blame and Punishment? The Electoral Politics of Extreme Austerity in Greece', *Political Studies* [early view], published online on September 2013.
- Karyotis, G. & W. Rudig (2015). 'Protest Participation, Electoral Choices and Public Attitudes towards Austerity in Greece' in G. Karyotis & R. Gerodimos (eds), *The Politics of Extreme Austerity: Greece in the Eurozone Crisis*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kellner, P. (2014). 'How to Ukip Will Win the Election', *Prospect*, 20, February.
- Koniordos, S. (2016). 'Outward Migration from Greece during the Crisis: The educated middle class on the move: preliminary results for the UK sample', presented at the University of Northampton, School of Social Science, Research Seminar, 18 January.
- Kretsos, L. (2014). 'Young People at Work in Greece before and after the Crisis' in M. Hamilton & S. Roberts (eds), *Young People and Social Policy in Europe: Dealing with Risk, Inequality and Precarity in Times of Crisis*. London: Routledge.
- Λαμπριανίδης, Α. (2011). *Επενδύοντας στη φυγή: Η διαρροή επισημόνων από την Ελλάδα την εποχή της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Κριτική.
- Lapavitsas, C., A. Kaltenbrunner, D. Lindo, J. Michell, J.P. Paineira, E. Pires, J. Powell, A. Stenfors & N. Teles (2010). 'Eurozone crisis: beggar thyself and thy neighbor', *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12 (4): 324-373.
- Lewis, P., T. Newburn, M. Taylor, C. McGillivray, A. Greenhill, H. Frayman & R. Proctor (2014). 'Reading the riots: investigating England's summer of disorder', Report, *The Guardian* and The London School of Economics, <http://eprints.lse.ac.uk/46297/1/Reading%20the%20riots%28published%29.pdf> [πρόσβαση: 19/02/2015].
- Lupton, R. (2015). 'The Coalition's Social Policy Record: Policy, Spending and Outcomes 2010-2015', *Social Policy in a Cold Re-*

- search Report 4, London: Centre for Analysis of Social Exclusion.
- Manheim, K. (1997). 'The Problem of Generations', *Collected works of Karl Manheim*. London: Routledge.
- Ministry of Justice (2012). 'Statistical Bulletin on the Public Disorder of 6th to 9th August 2011-February 2012 update', available from: <http://www.justice.gov.uk/downloads/statistics/criminal-justice-stats/august-public-disorder-stats-bulletin-230212.pdf> [accessed 27 June 2013].
- Mirza-Davies, J. (2015). 'NEET: Young People Not in Education, Employment or Training', Standard Note SN/EP/09705, London: House of Commons Library.
- OECD (2015). 'Youth not in education or employment (NEET) (indicator)', doi: 10.1787/72d1033a-en [πρόσβαση: 19/03/2015].
- O'Hara, M. (2014). *Austerity bites: A Journey to the Sharp End of Cuts in the UK*, Bristol: Policy Press.
- Office for Budget Responsibility (2014). 'Economic and Fiscal Outlook: December 2014', Cm 8996, London: HMSO.
- Papavasileiou, E. & S. Lyons (2014). 'A Comparative Analysis of the work Values of Greece's "Millennial" Generation'. *The International Journal of Human Resource Management* 26: 2166-2186.
- Pinquart, M. & R.K. Silbereisen (2004). 'Human development in times of social change: Theoretical considerations and research needs', *International Journal of Behavioural Development* 28: 289-298.
- Rudig, W. & G. Karyotis (2014). 'Who Protests in Greece: Mass Opposition to Austerity', *British Journal of Political Science* 44 (3): 487-513.
- Sealey, C. (2014). 'Social Exclusion, Risk and the UK Youth Labour Market', in L. Antonucci, M. Hamilton & S. Roberts (eds.), *Young People and Social Policy in Europe*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Silbereisen, R.K., H. Best & C. Haase (2007). 'Editorial: Agency and human development in times of social change', *International Journal of Psychology*, 42 (2): 73-76.
- Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.

- Steans, J. & L. Jenkins (2012). 'All in this together? Interrogating U.K "austerity" through gender lenses', University of Birmingham: Symposium on the Gender impacts of UK Austerity measures.
- Unison (2015). *The UK's youth services: how cuts are removing opportunities for young people and damaging their lives*. London: Unison.
- Vasilopoulou, S., D. Halikiopoulou & T. Exadaktylos (2014). 'Greece in Crisis: Austerity, Populism and the Politics of Blame', *Journal of Common Market Studies*, 52 (2): 388-402.
- YMCA (2014). *Processed and Punished: An insight into vulnerable young people's perspectives on the current welfare system and Job centre*. London: YMCA.

ABSTRACT

Athanasia Chalari & Clive Sealey

Comparative study of austerity experiences in relation to the British and the Greek youth

This paper examines the effect of austerity in relation to British and Greek young generation. In both countries a series of social, political and economic measures have influenced significantly the ways younger people live their lives and plan their future. This study explores possible similarities and differences regarding the ways the younger generation (18-25) experiences austerity and indicates possible negative implications of austerity on a European level. The study identifies several similarities and difference and concentrates on the uncertainty this age group experiences in both countries.